

TÜRKMENİSTAN'IN AZINLIKLAR KONUSUNDAKİ SİYASETİ

Süleyman Sırrı TERZİOĞLU*

After the collapse of the USSR, minority problems emerged in the region. In the article, minority policy of Turkmenistan that is one of the region countries was examined. First step of this policy is to maintain Soviet tradition which has recognized minorities in these countries, Secondly all minorities in Turkmenistan like other citizens are equal without any discrimination before the law. Furthermore, along with general principle, minority rights in Turkmenistan were recognized as well as domestic law documents in universal, regional, bilateral treaties that Turkmenistan is apart. There isn't any problem in the country regarding the implementation of these rights. But Turkmenistan expects from these minorities "the obligation of faithfulness" which is a main obligation of minorities in terms of international terms.

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SCBB) dağılışı, bu bölgede ve eski SSCB devletlerinde de birçok dengeyi değiştirdi. "Azınlıklar sorunu" bölgenin en önemli endişe kaynaklarından birisi oldu. Birlik içindeki milletler, Ruslaşmaktan kurtulup kendi milli devletlerini yeniden kurma, kendi milli kimliklerini yeniden tanımlama sürecine girdiler. Bu arada, bu ülkelerdeki Ruslar, hakim konumlarından azınlık durumuna düştüler. Sovyetlerin şu veya bu sebeple kurdukları, birleştirdikleri ya da ayırdıkları cumhuriyetler, muhtar cumhuriyetler ve alt birimler, sun'î sınırlar ve karışık etnik nüfuslar beraberinde pek çok meseleyi de getirdi. "Milliyetlerin hapisanesi" olan SSCB döneminde zorunlu olarak bir arada yaşayan farklı etnik kökenden olan grupların nasıl davranacakları, içinde yaşadıkları devletin bunlara nasıl davranacağı, aralarındaki ilişkilerin nasıl olacağı, şiddet olaylarının meydana gelip gelmeyeceği gibi birçok sorun gündeme geldi. Bunun dışında endişeleri haklı çıkaran bazı olaylar da meydana geldi. Etnik huzursuzluklar, çatışmalar baş gösterdi; Dağlık Karabağ sorunu, Kazakistan'da bazı ayrılıkçı Rusların talepleri, Özbekistan'da Ahıska Türkleri'ne yapılan saldırılar, Kırgızistan'ın Oş bölgesinde

* Uluslararası Türkmen - Türk Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğr. Gör.
Avrasya Dosyası, Türkmenistan Özel, Yaz 2001, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 111-123.

.....
**Sayıcı bir devletin
 nüfusunun geri
 kalanından az olan,
 hakim olmayan durumda
 bulunan, bu devletin
 vatandaşı olan üyeleri,
 nüfusun geri kalanından
 farklı etnik, dini ya da
 dilsel özelliklere sahip,
 üstü örtülü de olsa
 kültürlerini,
 geleneklerini, dinlerini
 ya da dillerini korumaya
 yönelik bir dayanışma
 duygusu gösteren bir
 gruptur.**

Özbeklerle Kırgızlar arasındaki çeşitli şiddet olayları gibi. Bu açıdan en problemsiz ülke Türkmenistan görünmektedir. Ancak şu anda diğer ülkelerde de durum sakindir. Azeri topraklarının bir kısmı Ermeniler işgal altında olmasına rağmen çatışmalar durmuştur. Kazakistan'da şiddet olayları gözlemlenmemektedir. Özbekistan ve Kırgızistan'da yaşanan olaylar tekrarlanmamıştır. Milletlerarası teşkilatlar, insan hakları ile yakın ilişkili olan azınlık haklarını hayata geçirmek için bu ülkelerde girişimlerini yoğunlaştırdılar. Bilhassa AGİT, bu ülkelerdeki azınlıklar konusunda özel bir çaba harcamaya başladı. Bu çalışmada da bağımsızlıkla birlikte

te Türkmenistan'ın azınlıklar konusundaki siyasetinin ana hatları ele alınacaktır.

I. Azınlık Kavramı ve Türkmenistan'daki Etnik Dağılım

Milletlerarası belgelerde herhangi bir "azınlık" tanımı yapılmamıştır. Ancak Birleşmiş Milletler'in (BM) "Ayrımın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komitesi" Raportörü F. Capotorti'nin hazırladığı raporda teklif ettiği tanım şu şekildedir:

*"Sayıcı bir devletin nüfusunun geri kalanından az olan, hakim olmayan durumda bulunan, bu devletin vatandaşı olan üyeleri, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dini ya da dilsel özelliklere sahip, üstü örtülü de olsa kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu gösteren bir gruptur."*¹

Capotorti, "azınlık" terimini tanımlarken kullanılacak kriterleri "objektif" ve "subjektif" olmak üzere iki grup altında değerlendirmiştir. Objektif kriterlerin ilki, nüfusun geri kalanına göre farklı etnik, dinsel ya da dilsel bir grubun varlığıdır. Objektif kriterlerin ikincisi, bu farklı grubun nüfusun geri kalanına göre sayıca azlığıdır. Üçüncü kriter ise söz

¹ Francesco Capotorti, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, UN-Doc, E/CN.4/Sub. 2/384/Rev.1, New York, United Nations Publication, 1991, s. 96, para. 568.

konusu grubun baskın (hakim) olmayan bir konumda bulunmasıdır. Dördüncü ve son objektif kriter ise grup üyelerinin yaşadıkları devletin vatandaşı olmalarıdır. Subjektif kriter ise grup üyelerinin farklılıklarını koruma arzularıdır.²

Türkmenistan, birçok etnik grubun birlikte yaşadığı bir ülkedir. Ülkedeki azınlıklar etnik azınlık olarak tanımlanmaktadır; devlet, laik olduğu için dinî azınlık yoktur. Türkmenistan'ın nüfusu 1996 yılının Ocak ayı başındaki verilere göre 4.564.800 olarak hesaplanmaktadır. Bu rakam, 1995 yılı verilerine göre 4.437.600 idi. Yine aynı yılda nüfusun etnik dağılımı aşağıdaki gibidir:

ETNİK GRUPLAR	NÜFUS	
	RAKAM	%
Azeri	36,600	0.8
Beluci (Buluç)	36,400	0.8
Ermeni	33,600	0.8
Kazak	87,000	2.0
Özbek	407,100	9.2
Rus	298,800	6.7
Tatar	36,400	0.8
Türkmen	3,401,900	77
Ukraynalı	23,100	0.5

II. Türkmenistan'ın Azınlıklar Konusundaki Siyaseti

Ülkenin millî politikası saptanırken ülke içindeki halklar arasındaki ilişkilerin uyumlu hale getirilmesi, insan hakları, genel demokratik prensipler, ülkedeki tüm halkların mensuplarının aynı yaşam ve çalışma şartlarını sağlama temeline dayanıldığı belirtilmektedir.³ Aşağıda Türkmenistan'ın bu konudaki siyasetini çeşitli başlıklar altında inceleyeceğiz.

² Capolorti, *Study in The Rights*, s.96.

³ M. Aydogdiyev, R. Kruglov; *Natsionalny Vapros I Mejnatsionalnie Otnaşeniya v Turkmenistane na Sovramennom Etape*, Aşgabat, Obşestva Znanie Turkmenistana, 1992, s. 8.

A. SSCB Geleneği: Azınlıkların Varlığının Tanınması

Sovyet idarî-coğrafi yapısı, etnik kimliğe imkân veren bir rejime dayanıyordu. İdarî bölünmeler içinde etnik kimlikler tescil edilirken aynı zamanda denetim altına da alınmış oluyordu. Özerk bölgeleri de kapsayacak şekilde tüm milliyetlere kendi dilinde eğitim yapma ve kültürünü geliştirme hakkı tanınmıştı.⁴ Sovyet döneminde en küçük topluluklarda bile yazı dilinin geliştirilmesi, dil farklılıklarını daha da belirginleştirmiştir. Mesela Farsça ve Özbekçe ayrımıyla birlikte Türkistan'da Tacik ve Özbek kimlikleri netleşmiş ve sonunda Tacikistan ve Özbekistan cumhuriyetleri kurulmuştu. Stalin döneminde Sovyetleştirme-Ruslaştırma amacıyla Kiril Alfabeti resmîleştirilmişse de etnik kimliklerin önü kesilmemiştir. Tam tersine, etnik Türkler arasında geçerli olabilecek ortak Müslüman ve Türk kimliğine karşı kültürel-ulusal kimliklerin ortaya çıkartılması politik bir tercih olmuştu. Yani Sovyet modeli, Sovyet vatandaşlığı içinde kültürel kimliklerin saklanmasını destekleyerek etnik Türk dünyasını farklı uluslara ayırma sürecini devam ettirmiş oldu. Müslüman kimlik ve pan-Türkizm Rusya Türkleri arasında ulusçuluk ideolojisinin gelişmesinde ve bu sürecin başlangıcında etkili olmakla beraber sonuçta Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği ile birlikte Türk topluluklar, alt etnik birimler temeli ile farklı uluslara ayrılmışlardır.⁵ Ancak sömürgeci rejim, sömürgeleştirilmiş Türk halklarının arasındaki kültür, dil, tarih, etnik birliğinin bilincine varılmasına karşı mücadele etmiştir. Sovyet sosyo-politik düzeninin kurulması ve Orta Asya Türk halklarının şekli olarak bağımsızlıklarını kazanmalarının bazı sonuçları olmuştur. Millî devlet tamamen şekli bir nitelik arz etmiş, millî diller çok önemli bazı kullanım alanlarını (politika, ekonomi, bilim) yitirmiş, millî dillerini kullanan insan sayısı hızla azalmıştır. Millî bilinç totaliter rejimin aşılacağı sınıfsal bilince kurban edilmiş, halkların tarihî hafızası yıkanarak yerini resmî ideolojik tarihe bırakmıştır. Genel ve amaçlı iç göç oluşturularak Orta Asya halklarının etnik zihniyetini değiştirme politikası devlet düzeyinde yürütülmüştür.⁶ Sovyet dil politikası ise şu safhaları izlemiştir: 1- önce tüm dillere eşitlik, 2- Rusça'nın ortak üstün dil olması, 3- iradî çift dillilik yani anadil kullanımının gelişmesinin gerektiği eğitiminin ilk yıllarında Rusça'ya daha çok zaman ayırmak, 4- anadillerin ihmalinin açıklanmaya başlanması, 5- Rusça'nın yabancı

⁴ Günay Göksu Özdoğan, "Uluslaşmanın Dinamikleri", Büşra Erşanlı Behar (der.), *Bağımsızlığın İlk Yılları, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan*, Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları No: 1723, 1994, s. 33.

⁵ Günay Göksu Özdoğan, "Türk Ulusçuluğu ve Türk Cumhuriyetleri: Kuramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım", *Toplum ve Bilim*, Sayı 62, Yaz-Güz 1993, s. 73.

⁶ Nursultan Nazarbayev, *Tarihin Akışında*, çev: Fatma Ankan, Serdar Arıkan, İstanbul, Om Yayınevi, Mart 2000, s. 82.

dil olarak eğitim sistemine girmeye başlaması.⁷ 1990 yılında yürürlüğe giren "SSCB Halklarının Dilleri Hakkındaki Kanun"⁸ 5 bölüm ve 26 maddeden ibaretti. Kanun, temel olarak SSCB halklarının dillerini kullanması, koruması, geliştirmesi, milli dillere saygıyı dile getirmekteydi. Birlik, kendi ülkelerinde devlet dilini kabul etme meselesini her cumhuriyetin kendi iradesine bırakmıştı. Rusça ise resmi dil olma özelliğini devam ettirmekteydi (mad. 4).

Böylece en küçük etnik birimler dahi tanınmış oluyordu. Nüfus sayımlarında etnik grupların da isimleri zikrediliyor, sayıları ve yüzdeleri gösteriliyordu. Pasaportlarda milliyet hanesi bulunmaktaydı. Aynı durum Türkmenistan'da da söz konusudur. Etnik kimliklerin tanınmasında sorunlarla karşılaşılmamıştır. Herkes etnik kökenini rahatça açıklayabilmektedir. Yeni Türkmen pasaportlarda da milliyet hanesi mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği üzere bugün Türkmenistan'daki azınlıklar etnik azınlıktır.

B. Ayrım Yapmama ve Kanun Önünde Eşitlik

Ayrım yasağını düzenleyen Türkmenistan Anayasası'nın 17. maddesine göre "Devlet, vatandaşların hangi millete ait olduğuna, kökenine, diline ve dini görüşüne bakmadan onlara eşit haklar ve özgürlükler verir. Ayrıca vatandaşların kanun önünde eşitliğini teminat altına alır."⁹ Türkmenistan böylece azınlık haklarının ilk basamağı olan "ayrım gözetmeme" ilkesini anayasa ile teminat altına almıştır. Dolayısıyla azınlıklar, Türkmenistan'da diğer vatandaşların sahip olduğu tüm haklara sahiptirler. Azınlık olmaları dolayısıyla ayrım gözetmeme ilkesi dışında sahip oldukları diğer haklar ise gerek Türkmenistan'ın iç hukuk gerekse milletlerarası hukuk belgelerinde düzenlenmiştir.

C. Azınlık Haklarının Hukuki Belgelerde Yer Alması

Türkmenistan, Türkmen unsurunun hakim olduğu bir devlettir. Ancak bu durum azınlıkların haklarının ihlâl edildiği anlamına gelmediği gibi azınlıkların azınlık olmaları dolayısıyla sahip oldukları haklar da vardır. Bu haklar, gerek iç gerekse milletlerarası hukuk belgeleri ile teminat altına alınmıştır.

⁷ Büşra Eranlı Behar, 'Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da Eğitim ve Kültür Politikaları', ed.: Büşra Eranlı Behar, *Bağımsızlığın İlk Yılları, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan*, Ankara, TC Kültür Bakanlığı Yayınları No: 1723, 1994, s. 192

⁸ Metin için bkz. 'Sovet Türkmenistanı', 6 Mayıs 1990.

⁹ Anayasanın Türkmençe metni için bkz. *Türkmenistanın Konstitusiyası*, Aşgabat Türkmenistan Neşriyatı, 2000; Türkçe tercümesi için bkz. Süleyman Sırrı Terzioğlu, *Türkmenistan Anayasası ve Türkmenistan Mevzuatından Metinler*, Aşgabat, T.C. Dışişleri Bakanlığı TİKA Yayınları, 1999, s. 1.

1. İç Hukuk Çerçevesinde

Bilindiği gibi Türkmenistan 22 Ağustos 1990 tarihinde egemenliğini ilân etti.¹⁰ Egemenliğin ilanı ile azınlık meselesi de gündeme geldi ve egemenlik beyannamesinde azınlıklarla ilgili maddeye yer verildi. 27 Ekim 1991 tarihinde Türkmenistan bağımsızlığını ilân etti.¹¹ Bağımsızlık hakkındaki anayasa kanununda da egemenlik beyannamesine benzer şekilde azınlıklar söz konusu edildi. Türkmenistan'ın iç ve dış siyaseti hakkındaki beyannamede ise Türkmen halkının, cumhuriyette yaşayan diğer azınlık mensupları ile birlikte ülkenin geleceği için tüm sorumlulukları üstüne aldığı belirtildi. Ayrımcılık yapma yasağı, beyannamede dile getirildi.¹²

Türkmenistan Anayasası'nda açıkça "azınlık" kelimesi zikredilmemiştir. Devlet dili Türkmençe'dir (mad. 13). Mahkemelerde davalar resmi dilde görülmektedir. Ancak resmi dili bilmeyenlerin tercüman kullanma ve kendi dillerinde konuşma hakları vardır (mad. 106). Anayasa'da açıkça zikredilmese de Türkmenistan pasaportlarında vatandaşların etnik özelliği (Rus, Tatar gibi) açıkça yazılmaktadır. Bunun yanında Devlet Başkanı'nın bir çok beyanatında azınlık grupları ismen zikredilmektedir. Din ve inanç özgürlüğü ise Anayasa'nın 11. maddesinde düzenlenmiştir.

"Türkmenistan'ın Daimi Tarafsızlığı Hakkındaki Anayasal Kanun"un 9. maddesinde insan haklarına saygı prensibi düzenlenmiştir.¹³ Türkmenistan'da tüm millet ve halkların eşitliği, din ve inanç özgürlüğünün temin edileceği de hüküm altına alınmıştır. "Daimi Tarafsız Türkmenistan'ın İnsan Hakları Konusunda Milletlerarası Yükümlülükleri Hakkındaki Beyanname"de de herkese dili, dini, milli ya da sosyal menşei vb. farklılıklara bakılmaksızın kanun önünde eşitlik hakkı ve ayırım yasağı tanınması, eşit haklar ve ayrımcılık yapma yasağı ilkeleri dile getirilmiştir.¹⁴

¹⁰ Egemenlik beyannamesinin Türkmençe metni için bkz. 'Türkmenistan Sovet Sotsialistik Respublikanın Devlet Özgürlüğü Hakkında Carnama', *Türkmenistan Sovet Sotsialistik Respublikanın Yokarı Sovetinin Vedomostları*, No:15-16/1990, s. 8.

¹¹ Bağımsızlık kanununun Türkmençe metni için bkz. 'Türkmenistanın Garaşsızlığı ve Devlet Gurluşının Esasları Hakkında Türkmenistanın Konstitusion Kanunu', *Türkmenistan Yokarı Sovetinin Maglumatları*, No:15/1991

¹² Beyannamenin Türkmençe metni için bkz. 'Türkmenistanın İçeri ve Daşarı Siyaseti Hakkında Türkmenistan SSC'nin Prezidenti S. A. Niyazovın ve Türkmenistan SSC Yokarı Sovetinin Beyannaması', *Türkmenistan Sovet Sotsialistik Respublikanın Yokarı Sovetinin Maglumatları*, No:14/1991, s. 4.

¹³ 27.12.1995 tarihinde kabul edildi ve 28.12.1995 tarihinde "Türkmenistan" gazetesinde yayımlandı; Türkçe tercümesi için bkz. Terzioğlu, *Türkmenistan Anayasası ve 7. mevzuatından metinler*, s. 52.

¹⁴ 27.12.1995 tarihinde Türkmenistan Halk Maslahatı tarafından kabul edildi ve 28.12.1995 tarihinde "Türkmenistan" gazetesinde yayımlandı; Türkçe tercümesi için bkz. Terzioğlu, *Türkmenistan Anayasası ve 7. mevzuatından metinler*, s. 55.

Türkmenistan iç hukukunda belirli azınlık gruplarının haklarının korunması ile ilgili doğrudan yasal bir düzenleme yoktur. Ancak iki kanun, ana hatları ile azınlıkların dil ve din ile ilgili haklarını düzenlemektedir. 7 bölüm ve 36 maddeden ibaret olan "Dil Hakkındaki Türkmenistan SSC Kanunu"¹⁵ ile azınlıkların ana dillerini koruma hakları, "Türkmenistan SSC'inde Vicdan Özgürlüğü ve Dini Kurumlar Hakkında Türkmenistan SSC Kanunu"¹⁶ ile de din ve vicdan özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Bunların dışındaki kanunlarda azınlık hakları meselesi daha çok insan haklarının korunması ve ayrımcılık yapma yasağı çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak "Türkmenistan'ın Milletlerarası Antlaşmalarla Bağlanması, Onları Uygulaması ve Feshetmesinin Usulü Hakkındaki Türkmenistan Kanunu"¹⁷ 3. maddesinde Türkmenistan'ın taraf olduğu bir antlaşmanın Türkmenistan mevzuatına uymaması durumunda antlaşma kurallarının uygulanacağı (üstün olduğu) ifade edilmiştir. Ayrıca uygulamada, kabul edilen kanunlarda kanunun ya da herhangi bir hükmünün Türkmenistan'ın taraf olduğu bir milletlerarası antlaşma ile çatışması halinde antlaşma hükümlerinin uygulanacağını düzenlediği sıklıkla görülmektedir. Bunun örnekleri uygulamada da sıklıkla görülmektedir. Maddenin tüm kanunlar için geçerli olan bu genel düzenlemesi, antlaşmaları, hiyerarşide kanunlardan daha üstün duruma getirmektedir. Dolayısıyla, Türkmenistan'ın azınlıklarla ilgili taraf olduğu bir milletlerarası antlaşmanın varlığı ve bunun da kanunlarla çatışması halinde antlaşma hükümlerinin uygulanacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Türkmenistan iç hukukunda açıkça belirtilmese de, Türkmenistan'ın taraf olduğu çeşitli antlaşmalarda azınlıkların korunmaları için hükümler getirilmiştir. Böylece Türkmenistan hukuk sisteminde antlaşmalar yer geldiğinde hiyerarşide kanunlardan yukarıda olduğu için azınlıkların antlaşmalar yoluyla varlığının tanınması, iç hukuk sisteminde de doğrudan hüküm doğuracak ve azınlıklar kendilerine tanınan haklardan yararlanacaklardır. Ayrıca Türkmenistan'ın antlaşmalara bağlanmanın doğal sonucu olan "ahde vefa (pacta sunt servanda)" ilkesine riayet yükümlülüğünün varlığı ise izahtan varestedir. Bu antlaşmalara aşağıda değineceğiz.

¹⁵ Kabul tarihi 24 Mayıs 1990. Metin için bkz. 'Türkmenistan Sovet Sosyalistik Respublikasının Yokarı Sovetinin Vedomostları', No: 1990/10, s. 55.

¹⁶ Metin için bkz. 'Türkmenistan Sovet Sosyalistik Respublikasının Yokarı Sovetinin Maglumatları, 1. Bölük', No: 1991/9-10, s. 48.

¹⁷ 15.6.1995 tarihinde Türkmenistan Meclisi tarafından kabul edildi ve 30.6.1995 tarihinde "Türkmenistan" gazetesinde yayınlanarak yürürlüğe girdi.

2. Milletlerarası Hukuk Çerçevesinde

a. Evrensel Düzeydeki Çok Taraflı Antlaşmalar Çerçevesinde

Türkmenistan 20 Aralık 1996 tarihinde Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme'ye ve ihtiyari protokollere katıldığı için azınlık haklarını düzenleyen 27. madde ve sözleşmenin getirdiği güvence mekanizması Türkmenistan açısından yürürlüktedir.¹⁸

b. Bölgesel Düzeyde: BDT Çerçevesinde

21 Aralık 1991 tarihli Almatı Beyannamesi ile Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan BDT'ye katıldılar. Bu beyannamenin giriş bölümünde self-determinasyon hakkı ve insan haklarına ve milli azınlıkların haklarına saygı gösterme, sınırların dokunulmazlığı ve ülke bütünlüğü prensipleri tekrar teyit edildi. Yine bu tarihte Beyaz Rusya delegasyonu bir beyanda bulundu. Beyaz Rusya delegasyonu bu beyanında, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer temel milletlerarası hukuk metinlerinde yer alan insan hakları ve azınlık haklarına riayet ile ilgili ilkelere diğer devletlerin uyması gerektiğini dile getirdi. Bu beyan, topluluğun resmi bir dokümanı olarak oybirliği ile kabul edildi.¹⁹

BDT ülkeleri (Türk Cumhuriyetlerinden Azerbaycan katılmadı) 22 Ocak 1993'te Devlet Başkanları Konseyi'nde kabul edilen BDT Şartı'nın girişinde, BM Şartı hükümlerini, Helsinki Nihai Senedini ve AGİK'in diğer belgelerini kabul ettiklerini tekrar teyit ettiler. Yine giriş bölümünde BDT Şartını kabul etmelerinin gerekçelerinden birisi olarak azınlıklar arasındaki uyumu sürdürme amacı da sayıldı. Bu amaç, şartın birinci maddesinde de kabul edildi. Madde 2'de milletlerarası hukuk ve AGİK belgelerine uyma ve insan hak ve hürriyetlerini temin etme prensipleri Topluluğun amaçları arasında sayıldı. "Çatışmaların Önlenmesi ve İhtilafların Giderilmesi" başlıklı 6. Bölüm'ün 16. maddesinde üye devletlere, insan haklarının ihlaline yol açabilecek davranışları ve azınlıklar arasındaki ve dinler arasındaki çatışmaları önlemek için, bütün muhtemel tedbirleri alması yükümlülüğü getirildi. Bu gibi ihti-

¹⁸ Katılma kararı için bkz. "Türkmenistanın Meclisi'nin Malumatları", No: 4/1996, s. 56; Sözleşmenin getirdiği güvence mekanizması hakkında geniş bilgi için bkz. Ayşe Füsün Arsava, *Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi*, Ankara, AÜSBF Yayın No: 579, 1993; Türkmenistan ayrıca "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmeye" de katılmıştır.

¹⁹ Almatı Beyannamesi için bkz. *ILM*, Vol. XXXI, No: 1 (January 1992), s. 148-149 ve Beyaz Rusya'nın beyanı için bkz. s. 153

lafların milletlerarası teşkilatlardaki faaliyetler de dahil olmak üzere karşılıklı antlaşmalar temeli üzerinde halletme yoluna gidilmesi hüküm altına alındı. 33. madde ile bir İnsan Hakları Komisyonu (İHK) kuruldu. Bu Komisyon, bir danışma organı niteliğinde idi ve Topluluk çerçevesinde, üye devletler tarafından üstlenilen, insan hakları ile ilgili taahhütlere uyulmasına nezaret etmekle yükümlüydü. Komisyon, Topluluk üyesi devletlerin temsilcilerinden oluşmakta ve Devlet Başkanları Konseyi (DBK) tarafından yapılan düzenlemelerin temel alacak karar vermekteydi.

Yine, Azerbaycan dışında, diğer BDT ülkeleri arasında Taşkent'te 15 Mayıs 1992 tarihinde "Eğitim Alanındaki İlişkiler Hakkındaki Sözleşme" imzalandı.²⁰ Sözleşme daha çok üye ülkeler arasında eğitim konusunda koordinasyon, ortak program ve proje geliştirilmesine yönelikti. Bununla birlikte azınlıkları da ilgilendiren yönleri vardır. Sözleşmenin giriş kısmında, azınlıkların kendi milli dillerinde eğitim görmesi ve etnik grupların ve milli azınlıkların kültürel, manevi ve dil ile ilgili değerlerinin gelişmesinin göz önünde tutulacağı ifade edilmektedir. 1. maddede, üye devletlerin ülkelerinde yaşayan herkese, milliyetlerine ve diğer özelliklerine bakılmaksızın, eşit haklar vereceği düzenlenmek suretiyle kanun önünde eşitlik prensibi hükmüne bağlanmıştır. 2. madde ile üye devletlere kendi eğitim sistemlerine dahil olan eğitim müesseselerine, bunların eğitim diline bakmaksızın eşitlik sağlama ve devlet desteği verme yükümlülüğü getirilmiştir. 3. madde ise doğrudan azınlıkların eğitimi ile ilgilidir. Buna göre üye devletler, etnik gruplara ve milli azınlıklara, dahil olan nüfusun eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olacaklardır. Ayrıca azınlıkların kendi dillerinde eğitim görmelerinin sağlanması için gereken imkânları temin edecekler, okul kitaplarının sıkıştırılmasında etnik grupların ve milli azınlıkların eğitim kadrolarının hazırlanmasında yardım edeceklerdir. 6. madde ile de üye devletlere, devlet dilinde eğitim vermeyen eğitim müesseselerindeki eğitim kadrolarının yetiştirilmesinde gerekli şartları sağlama yükümlülüğü getirilmiştir.

Ayrıca BDT ülkeleri arasında Almatı'da 10 Şubat 1995 tarihinde "Kitap Çıkarma, Yayını ve Basımı Konusunda İşbirliği Hakkındaki Sözleşme" imzalanmıştır.²¹ Bu sözleşmenin 5. maddesine göre taraflar, kendi devletlerinde azınlıklara anadillerinde olan kitapları ve yazılı eserleri çıkarma ve sözleşmeye taraf devletlerden bunlara kitap temini konusunda yardım edeceklerdir.

²⁰ Türkmenistan Eğitim Bakanlığı'ndan edindiğimiz Rusça metin.

²¹ Türkmenistan Eğitim Bakanlığı'ndan edindiğimiz Rusça metin.

Görüldüğü gibi Türkmenistan BDT çerçevesinde azınlıkları ilgilendiren konularda bölge ülkeleri ile işbirliği yapmanın hukuki temellerini oluşturmuştur.

c. İki Taraflı Antlaşmalar Çerçevesinde

Türkmenistan çeşitli ülkelerle azınlıklar ile ilgili antlaşmalar yapmıştır. Bunların başında Rusya ile yapılan antlaşma gelmektedir; azınlıkların korunması konusunda Türkmenistan'ın yaptığı en kapsamlı antlaşma budur.

i) Türkmenistan-Rusya

Azınlıkların korunması ile ilgili olarak Türkmenistan ve Rusya arasındaki hukuki düzenlemelerin en önemlisi, 1995 Mayıs'ında yapılan "**Rusya Federasyonu'ndaki Türkmen Azınlığın ve Türkmenistan'daki Rus Azınlığın Haklarını Temin Amacı İle İşbirliği Yapma Hakkında Türkmenistan ve Rusya Federasyonu Arasındaki Antlaşma**"dır. Türkmen ve Rus azınlıkları ilgilendirebilecek diğer bir antlaşma ise "Rusya Federasyonu'nda Daimi Yaşayan Türkmenistan Vatandaşları ve Türkmenistan'da Daimi Yaşayan Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Hukuki Statüsü Hakkında Türkmenistan ve Rusya Federasyonu Arasındaki Antlaşma"dır.²² Ayrıca iki devlet Kasım 1993 tarihinde Münih'te vatandaşlık, aile ve cezai meselelerle ilgili olarak hukuki yardım ve ilişkiler hakkında bir sözleşme imzaladılar. 23 Aralık 1993 tarihinde ise iki devlet çifte vatandaşlık hakkındaki antlaşmayı imzaladılar.

ii) Türkmenistan-Özbekistan

Türkmenistan ile Özbekistan arasında da azınlıkları da ilgilendiren çeşitli antlaşmalar söz konusudur. Ancak bu antlaşmalar Türkmenistan ve Rusya arasındaki antlaşma gibi kapsamlı bir çerçeve antlaşmalar olmaktan ziyade, azınlıkların eğitimi ile ilgilidir. Bu konuda eğitim bakanlıkları düzeyinde temaslar devam etmektedir. Azınlıkların eğitimi hakkında çerçeve hüküm içeren esas antlaşma 16.1.1996 tarihli "Eğitim Konusunda Türkmenistan Hükümeti İle Özbekistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki Antlaşma"dır. Bu antlaşmadan başka yine iki ülke arasında kitap mübadelesi hakkında eğitim bakanlıkları arasında teknik

²² Antlaşmaların Türkmençe metinleri için bkz. "*Türkmenistan*" gazetesi, 22.5.1995; Türkçe tercümeleri için bkz. Terzioğlu, s. 110.

detayları düzenleyen 20.11.1995, 2.4.1997 ve 22.4.1997 tarihli uygulama antlaşmaları imzalanmıştır.²³ Antlaşmaların eklerinde hangi kitap-tan kaçar tane teslim edileceği listeler halinde gösterilmektedir.

iii) Türkmenistan-Kazakistan

Türkmenistan ile Kazakistan arasında doğrudan azınlıkları ilgilendiren bir antlaşma yapılmamıştır. Ancak iki ülke arasındaki 19 Mayıs 1993 tarihli "Dostluk İlişkileri ve İşbirliği Hakkındaki Antlaşma" çerçevesinde eğitim konusunda 27 Şubat 1997 tarihinde hükümetler arasında iki antlaşma imzalanmıştır. Bunlardan birisi "Yüksek Eğitim ve Öğretim Çalışanlarını Yetiştirmek Konusunda İşbirliği Etme Hakkındaki Antlaşma", diğeri ise "Bilim ve Teknoloji Konusunda İşbirliği Yapma Konusundaki Antlaşma"dır.²⁴ Özellikle ilk antlaşma, açıkça zikredilmese ve doğrudan olmasa da azınlık okullarına kadro yetiştirmede işbirliği konusunda hukuki altyapıyı tamamlar mahiyettedir. Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın Şubat 1997'de Kazakistan'a yaptığı gezide, Türkmenistan ve Kazakistan arasında mutabakata varılan meseleler arasında eğitim konusunda tecrübe, okul programları, okul kitapları konusunda teati ve milli dilleri öğrenmede yardımcı olmak da vardı.²⁵

iv) Türkmenistan-Ukrayna

Türkmenistan ile Ukrayna arasında azınlıkları ilgilendiren ayrı bir antlaşma yoktur. Ancak iki ülke arasında yapılan "Türkmenistan İle Ukrayna Arasındaki Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nda"²⁶ azınlıklar hakkında maddeler mevcuttur.

Azınlıklar hakkındaki milletlerarası antlaşmalarla ilgili olarak bir hususu vurgulayabiliriz: Önceleri sorun bir iç hukuk sorunu iken dağılma ile birlikte milletlerarası bir sorun haline gelmiştir. Çünkü bölge devletleri ülkelerinde yaşayan azınlıkların varlığını ve bunların diğer komşu ve bölge ülkeleri olan bağlarını inkâr etmemiş, aksine yapılan iki ve çok taraflı antlaşmalarla genel olarak diğer devletlerin bir anlamda himayesi bu yolla kabul etmişlerdir. Ancak bu kabul, karşılıklılık ilkesi çerçevesinde gerçekleşmektedir.

²³ Türkmenistan Eğitim Bakanlığı'ndan temin edilen Türkmençe, Özbekçe ve Rusça metinler.

²⁴ Türkmenistan Eğitim Bakanlığı'ndan temin edilen Türkmençe ve Kazakça metinler.

²⁵ "Türkmenistan" gazetesi, 7.3.1997

²⁶ Antlaşmanın Türkmençe metni için bkz. 'Türkmenistan Meclisi'nin Malumatları', 1. Bölük, No: 12/1992, s.14.

Türkmenistan'da (Ermeniler, Azeriler gibi) bazı azınlık grupları ile ilgili olarak yapılan herhangi bir antlaşma yoktur. Bunların dilinde eğitim veren bir okul yoktur. Türkmenistan Eğitim Bakanlığı'nda görev yapmış eski bir bürokrat bunun sebebinin, bu azınlıkların ve yakınlık duydukları devletlerin bu konuda herhangi bir taleplerinin olmamasından kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca bu tip azınlıklar, örneğin Özbekler, belirli bölgelerde yoğun olarak yaşamayıp dağınık halde buldukları için okul açmak da pratikte olanaksızlaşmaktadır.

D. Hukuki Belgelerle Teminat Altına Alınan Hakların Fiilen Yerine Getirilmesi

Niyazov, Halk Maslahatı'nda Eylül 1994'te yaptığı bir konuşmada "Ben bugün sizin (Halk Maslahatı) adınıza Türkmenistan'da yaşayan tüm Rus, Özbek, Kazak, Ermeni, Azeri ve diğer halklara seslenerek bir kere daha Türkmenistan sizin de ata vatanınız, rahat yaşayın, rahat çalışın, rahat dinlenin, Türkmenistan'ı gözünüzün bebeği gibi koruyun demek istiyorum. Biz ise bizden kaynaklanan herhangi bir mesele ortaya çıkmaz şekilde kanuna uygun olarak gereken tedbirleri alınız. Bu meselede hepimizin düşüncesi aynı. Türkmenistan, sınırları içinde yaşayan herkesin ata vatanıdır. Hepimiz birleşip, birlik içinde yaşayıp, Türkmenistan'ı geliştirmeliyiz." şeklinde konuşarak azınlıklar konusundaki tutumunu ortaya koymuştur. Niyazov azınlıkların haklarını teminat altına alacaklarının sinyallerini verirken azınlıkların başlıca yükümlülükleri olan "sadakat yükümlülüğünü" de dile getirmektedir.²⁷ Yukarıda bahsedilen hukuki belgelerin uygulamaya geçirilmesi konusunda Türkmenistan'da herhangi bir sıkıntı yoktur. Devlet hukuki alt yapıyı hazırladığı gibi buradaki yükümlülükleri de yerine getirmektedir. Azınlıklar kendi dillerinde rahatça konuşabilmektedir; kendi dillerinde eğitim yapabilmektedirler. Azınlıklar için Rus, Özbek, Kazak okulları mevcuttur. Bazı okullarda da Beluci dilinin öğretildiği sınıflar mevcuttur. Kendi kültürlerini rahatça yaşatabilmekte ve dini inançlarını rahatça yerine getirebilmektedirler. Bu konuda herhangi bir kısıtlama mevcut değildir. Azınlık dillerinde gazeteler yayınlanmaktadır. Siyasal hayata azınlıklar da katılabilmektedir. Türkmenistan Demokratik Partisi'nde görev almakta, Türkmenistan Meclisi ve Halk Maslahatı'na seçilebilmektedirler.

²⁷ On Yıl Abadançılığın İlkinci Miveleri, Aşkabat, Ruh Neşriyat, 1995, s. 29

Sonuç

Bugün Türkmenistan'ın azınlıklar ile ilgili politikasında ilk gözümüze çarpan husus, Sovyet mirası gereği azınlıkların varlığını tanıma konusunda herhangi bir çekingenliğin olmamasıdır. Bunun doğal sonucu olarak da azınlıklar ile ilgili olarak gerek doğrudan gerekse dolaylı milletlerarası hukuk ve iç hukuk metinleri düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerde azınlıkların, vatandaşlar ile eşit statüde kabul edilmelerinin yanı sıra azınlık olmaları dolayısıyla da ayrıca azınlık haklarına sahip olduklarını görmekteyiz. Bunun dışında iki veya çok taraflı antlaşmalarla, karşılıklılık prensibi çerçevesinde, bölgede azınlıklar etnik açıdan yakın oldukları devletin himayesine sokulmuşlardır. Sonuç olarak ise Türkmenistan'da azınlıkların gerek iç gerekse milletlerarası hukuk belgeleri ile tanınan haklarını kullanılmalarında herhangi bir sorunun olmadığını ifade etmek mümkündür. Türkmenistan ise azınlıklardan uluslararası hukuka göre başlıca yükümlülüklerinden biri olan sadakat yükümlülüğünü beklemektedir.